RURAL DEVELOPMENT OF SOUTHERN MORAVIA REGION UNDER THE INFLUENCE OF GLOBALIZATION

Náplavová M., Novotná K., Vaishar A.

Department of Applied and Landscape Ecology, Faculty of Agronomy, Mendel University of Agriculture and Forestry in Brno, Zemedelska 1, 613 00 Brno, Czech Republic

E-mail: miloslava.naplavova@mendelu.cz

ABSTRACT

Globalization is one of the key challenges facing rural regions in Europe. It is bringing significant social, economic, cultural and political changes. Current studies on the impact of globalization on rural regions tend to focus on specific sectors, processes or localities. The objective of rural development is to improve the quality of life of rural communities that meets their socio-economic and cultural endeavors, and enhance their social structure, along with protection of natural resources. The aim of the project DERREG (Developing Europe´s Rural Regions in the Era of Globalization) project is to produce an interpretative model that will allow regional development actors to better anticipate and respond to the key challenges of globalization for disadvantaged regions. This will disseminate scientific knowledge and understanding, inform the policy development, and identify examples of best practice. The project is part of the 7th European Framework Program. The project includes seven work packages. MUAF is working on work package one, three and six (WP1, WP3, WP6). It is also involved in the work package five (WP5) in the delivery of work on the South Moravian region for comparative analysis of individual regions.

The objective of this article is to introduce the historical achievements of the project for which cooperates MUAF. In the work package WP1 the data was collected for coordinator who has to process the methodology. The processing of literature research followed. For the work package WP5 a case study of South Moravian Region was developed. The team also works out the basis for a comparative analysis of the South Moravian Region. The analysis of Regional Development Program (2002 - 2006) and recent Regional Development Program was made within the work package WP3. The media analysis was realized simultaneously. The analysis of Regional Development Program was completed on the related passages of the Development Strategy of the South Moravia which differs from the program only by longer planning period and other thematic programs and concepts. It was examined how the different programs deal with specific topics relating to key economic sectors and global environmental discourses and what the trends in these areas are.

Key words: globalization, rural regions, rural development, project DERREG, work package (WP), South Moravian Region

ÚVOD

Globalizace je jednou z klíčových výzev, kterým čelí venkovské oblasti v Evropě. Přináší značné sociální, ekonomické, kulturní a politické změny. Aktuální studie o vlivu globalizace na venkovské regiony se zpravidla zaměřují na konkrétní odvětví, procesy nebo lokality. Cílem rozvoje venkova je zlepšení kvality života venkovských komunit tím, že naplní jejich socio-ekonomické a kulturní snahy a posílí jejich společenské uspořádání, spolu s ochranou přírodních zdrojů.

Projekt **Developing Europe´s Rural Regions in the Era of Globalization „Rozvoj evropských venkovských regionů v období globalizace“** (DERREG) je součástí 7. rámcového programu EU. Je vypsán na dobu 36 měsíců (leden 2009 – prosinec 2011). Koordinátorem je prof. Michael Woods (University of Wales at Aberystwyth). Dále se na projektu podílejí Leibnitz Institut für Länderkunde Leipzig, Lithuanian Institute of Agrarian Economics, National Univerzity of Ireland Galway, Nordic Centre for Spatial Development Stockholm, Universität des Saarlandes, Univerza v Ljubljani, Wageningen Universiteit.

Obr. 1 Logo projektu DERREG

Cílem projektu je vyvinout interpretativní model, který umožní klíčovým regionálním aktérům lépe chápat a reagovat na klíčové výzvy pro rurální regiony, vycházející z globalizace. Dílčími cíly je obohatit vědeckou databázi pro porozumění vlivů globalizace na rurální regiony, získat databázi nejlepších příkladů řešení, realizovat nové pohledy na výzvy spojené s dílčími procesy změn prostřednictvím empirických analýz a nových metodických postupů, porozumět rozdílným výzvám v různých typech regionů (s důrazem na střední a východní Evropu) a zřídit centrum pro diseminaci výsledků založené na webu.

Struktura projektu: projekt zahrnuje 7 pracovních balíků (WP) a 9 případových regionů. Tím se získá problémově prostorový koncept.

Sedm pracovních balíků (WP):

1.) Globální zapojení a lokální založení venkovských podniků (koordinuje Nordregio)
2.) Mezinárodní mobilita a migrace rurálních populací (Uni des Saarlandes)
3.) Environmentální kapitál a udržitelný venkovský rozvoj (IfL Leipzig)
4.) Lidský kapitál, řízení a znalostní systémy (Wageningen)
5.) Syntéza a kontextualizme výzkumu a vývoje, tvorba interpretativního modelu (Aberystwyth)
6.) Diseminace výsedků (MZLU)
7.) Koordinace, administrativa, řízení (Aberystwyth)

Případové regiony jsou tyto: Oevre Norrland (S), West Region (IRL), Alytus (LI), Goriška (SLO), Pomurska (SLO), Jihomoravský kraj (CZ), Westerkwartier (NL), Regierungsbezirk Dresden (D), Saarland (D), Ourense (E).

Obr. 2 Případové regiony

1. Oevre Norrland, Švédsko
2. West Region, Irsko
3. Alytus, Litva
4. Ourense, Španělsko
5. Goriška, Slovinsko
6. Pomurska, Slovinsko
7. Jihomoravský kraj, Česko
8. Westerkwartier, Nizozemsko
9. Regierungsbezirk Dresden, Německo
10. Saarland, Německo

Případová studie Jihomoravský kraj - WP1: dílčí koordinace M. Šťastná, spolupráce M. Náplavová a M. Flekalová. Zpracovává profily regionálních ekonomik pro případové regiony na podkladě existujících dat. Na tomto základě budou vybrána profilová odvětví (např. zemědělství, lesní hospodářství, řemesla, potravinářství, cestovní ruch) pro další výzkum. Poté budou organizovány řízené rozhovory s představiteli příslušných odvětví, s nimiž kooperují klienti, investoři, subdodavatelé. Tímto způsobem budou zjišťovány globální a lokální sítě. Poté budou konfrontována kvantitativní data s kvalitativními. Dále budou identifikovány nejlepší příklady.

Plánované mezivýsledky:

- koncepční a metodologické aspekty, sběr dat a první empirické výsledky (4/2009)
- on-line průzkum a výsledky rozhovorů (6/2010)

- regionální rozvojové iniciativy a vybrané příklady (12/2010)
- konečné výsledky (6/2011).

Případová studie Jihomoravský kraj - WP3: dílčí koordinace P. Trnka, spolupráce H. Mrázková, L. Jakešová a K. Novotná. Budou studovány problémy disproporcí mezi ochranou a využitím krajiny, otázky využívání přírodních zdrojů jako součásti eko-ekonomiky a účast lokálních, regionálních a globálních aktérů v regionálním rozhodovacím procesu. Jihomoravský kraj byl spolu se Západním Irskem vybrán pro analýzu environmentálního sektoru lesního hospodářství pod vlivem globálních, regionálních a lokálních faktorů a v interakci produkčních, ochranných a eko-ekonomických faktorů. Výzkum bude spočívat rovněž v analýze statistických dat a rozhovorů s klíčovými aktéry včetně analýz dalších materiálů.

Plánované mezivýsledky:

- sběr literatury a dat (6/2009)
- výsledky rozhovorů (1/2010)
- příklady nejlepší praxe (9/2010)
- schůzky s představiteli praxe v modelových územích (11/2010)
- konečné výsledky (6/2011).

Diseminace výsledků – WP6 : dílčí koordinace A. Vaishar, spolupráce M. Tichá a ostatní. Byl sestaven plán diseminačních aktivit. V rámci diseminace byla zřízena webová stránka projektu. Bude vydáván elektronický zpravodaj (1x ročně). Byl již zpracován leták projektu. Prostřednictvím subdodávky připravíme film o nejlepších praktikách. Uspořádání celkem 6 kulatých stolů nebo workshopů se stakeholdery proběhlo v 1. pololetí 2009. Budou realizovány exkurze do příslušných případových území. Národní týmy zorganizují vlastní akce v případových regionech (výstavy, prezentace, panelové diskuse, tiskové konference).

Rozšiřování informací o projektu a výsledků bude spočívat ve vyhotovení webové stránky, vydávání každoročního zpravodaje, natočení filmu, psaní článků, pořádání konferencí, přednášek, exkurzí a regionálních workshopů, vybudování webového informačního centra.

Každý region má tým stakeholderů, jejichž úlohy jsou následující: poskytují zpětné vazby výzkumu, ovlivňování výzkumných témat tak, aby byla prakticky využitelná, získání přístupu a kontaktů mezi výzkumem a praxí a mezi institucemi v praxi navzájem, poskytování a přebírání příkladů dobré praxe a v neposlední řadě vybraní stakeholdři se mohou stát členy Stakeholder Board. Stakeholders pro Jihomoravský kraj jsou tito Krajský úřad Jihomoravského kraje, Ústav územního rozvoje, Institut regionálních informací, Regionální rozvojová agentura jižní Moravy, Ekologický institut Veronica a LEADER+MAS Znojemské vinařství. První workshop se stakeholders se konal 5. května 2009 na zámku ve Křtinách.

Obr. 3 Workshop Křtiny

Obr. 4 Workshop Křtiny

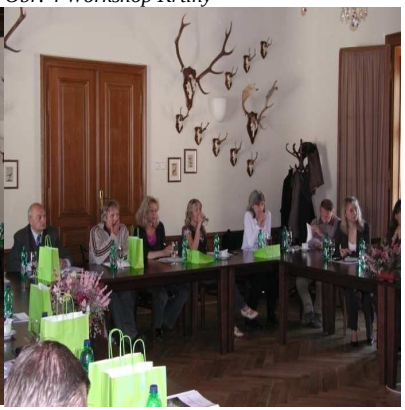

Projekt má již vyhotovený poster a propagační informační leták.

Obr. 5 Poster pro DERREG

Obr. 6 Informační leták DERREG

Pracovní balík – WP5: koordinuje jej Aberystwyth. Kontextualizace výzkumu a vývoje interpretačního modelu WP5 bude syntetizovat příslušný kontext a výzkum prováděný pomocí WP 1-4 a rozvíjet interpretační model, který může být využit tvůrci politik, odborníky a výzkumníky, aby lépe předvídali a reagovali na dopady globalizačních procesů na venkovské regiony. Za prvé bude WP5 uvádět do kontextu regionální případové studie a kvantitativní údaje týkající se témat WP 1-4

pro venkovské regiony v celé Evropě. Za druhé budou vypracovány přehledné zprávy pro každou z oblastí studia. Za třetí WP5 shrnuje poznatky a závěry z celé WP 1-4 v holistické analýze venkovských zkušeností a reakcí na globalizaci, zaměřujících k pochopení klíčových výzvy rozvoje venkovských oblastí v Evropě v důsledku velké hospodářské, sociální, politické a kulturní změny související s globalizací. Pracovní balík WP1 vypracoval podklady pro srovnávací analýzu o Jihomoravském kraji pro pracovní balík WP5 k porovnání studií regionů.

MATERIÁLY A METODIKY

Každý pracovní balík má vypracovanou metodiku, na základě které pracuje. V rámci pracovní balíku **WP1** byl vypracován na základě zadaných požadavků od koordinátora (Nordregio) přehled o dostupnosti hospodářských dat pro kraj, literární rešerši dostupné české literatury, případovou studii Jihomoravského kraje. Pro pracovní balík WP5 byla vyhotovena studie Jihomoravského kraje pro srovnávací analýzu jednotlivých regionů, které jsou zapojeny v DERREGu. Přehled hospodářských dat měl analyzovat strukturu podnikatelského prostředí regionu, zaměřit se na trendy v regionální ekonomice a trhu práce ve venkovských regionech. Tato studie byla zaměřena na sběr historických dat za posledních 15 let, dále na sběr dat pro různá odvětví činnosti (dle klasifikace NACE) a porovnání dat na lokální a globální úrovni. Tyto údaje umožňují si vytvořit obraz o regionu. Případová studie obsahuje stručný popis regionu, tradiční ekonomické zaměření a aktivity. Je zaměřena na hospodářský profil a podnikatelské prostředí v regionech. Obsahuje šest bodů: současné trendy v oblasti hospodářského rozvoje, struktura trhu práce, malé a střední podniky v regionech (podnikatelské prostředí), založení a zánik firem v regionu, internacionální prostředí investic a zapojení regionu do procesu ekonomické globalizace (napojení na světové hospodářské trhy). Srovnávací analýza Jihomoravského kraje pro pracovní balík WP5 obsahuje demografická, migrační data a průměrné ceny pronájmů a nemovitostí, dále environmentální a hospodářská data jako je bilance půdy, vlastnická práva k pozemkům diverzifikace zemědělských podniků, ekologické zemědělství hlavní zpracovatelé v regionu, NATURA 2000 a chráněná území, hornictví, elektrárny, obnovitelné zdroje energie (vodní, větrná, solární, biomasa). Poslední okruh tvoří nečíselná související data například, ze kterých Strukturálních fondů 2000-2006 Jihomoravský kraj čerpal peníze a jaký rozpočet získal ze Strukturálních fondů na období 2007-2013. Je zde uveden politický ráz kraje, občanské skupiny a místní environmentální problémy atd.

V rámci pracovního balíku **WP3** byl proveden průzkum dostupné literatury, analýza v současné době platného (2007 –?) a jemu předcházejícího (2002 – 2006) Programu rozvoje kraje a mediální analýza. V rámci analýzy Programu rozvoje kraje bylo aktuální období doplněno o související pasáže ze Strategie rozvoje Jihomoravského kraje, která se od Programu liší pouze delším plánovacím obdobím a dalšími tematickými programy a koncepcemi. Zjišťovalo se, jak se jednotlivé plány vypořádaly s konkrétními tématy týkajícími se klíčových ekonomických sektorů a globálních environmentálních diskurzů a jaké jsou vývojové trendy v daných oblastech. Takto prováděná analýza měla poskytnout odpovědi jak na obecné otázky, tak na otázky týkající se specifik daného území. Základem mediální analýzy bylo stanovení klíčových slov, resp. hledání vhodných českých ekvivalentů k anglickým termínům. Tato klíčová slova se týkala environmentálního kapitálu a zdrojů. Pomocí těchto slov se prováděla ve vybraných periodikách kvantitativní analýza. Při této analýze se pracovalo s online

archivy novin. Analýza se prováděla nejprve pro roky 2007 a 2008, později i pro období 2000-2001 za účelem srovnání.

VÝSLEDKY

WP1:

Pracovní balík WP1 se nyní nachází na konci fáze jedna. Byl proveden průzkum dostupné odborné literatury v češtině. Dále byla ve spolupráci s koordinátorem (Nordregio) vypracována metodika a seznam dostupných dat pro Jihomoravský kraj (pro NUTS 3). Snahou bylo získat data na úrovni obcí. Problém byl shledán v tom, že naše obce v porovnání s ostatními zeměmi co do velikosti odpovídají spíše mikroregionům v ostatních zemích. Následoval sběr dat, jejich analýza a interpretace ve formě vyhotovení případové studie na základě přesně stanovených požadavků. Všechna shromážděná data by měla být porovnatelná v delší časové ose přibližně za poslední 15leté období, ale reálnější je získání dat za posledních 9 (max. 10) let. Databáze jednotlivých států nejsou srovnatelné s našimi databázemi, jak co se týká metodik, velikosti územních jednotek, ale také srovnatelnosti časových údajů.

Případová studie:

Charakteristika Jihomoravského kraje

Jihomoravský kraj leží na jihovýchodě České republiky. Sousedí na jihu s Rakouskem, na jihovýchodě se Slovenskem, a dále s pěti kraji ČR – od západu k východu je to kraj Jihočeský, Vysočina, Pardubický, Olomoucký a Zlínský. Území Jihomoravského kraje tvoří okresy Brno-město, Brno-venkov, Hodonín, Břeclav, Znojmo, Blansko a Vyškov. Jihomoravský kraj má 672 obci, z nichž 47 má statut města. Počet obyvatel kraje je pozitivně ovlivněn přítomnosti Brna, druhého největšího města republiky. Kraj měl 1,135 milionu obyvatel (2007) na rozloze 7 195 km^2. To představuje hustotu obyvatelstva 157 osob/km^2 a vyjmeme-li Brno, činí tento ukazatel 110 obyvatel na km^2. Jde tedy o území typicky rurální podle kritérií Evropské unie. Pro jižní část kraje jsou typická velká venkovská sídla s více než tisícem obyvatel. V severní polovině průměrná velikost sídel klesá.

Obr. 7 Jihomoravský kraj

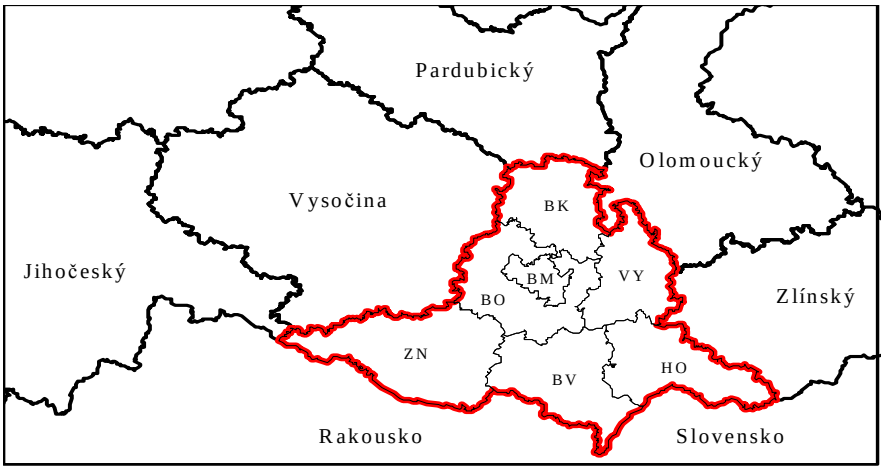

V Jihomoravském kraji se nachází 593 venkovských obcí, použijeme-li hranici 2 000 obyvatel podle Národního strategického plánu rozvoje venkova. Z celkového počtu obcí činí jejich podíl 88 %, na počtu obyvatel se podílejí necelými 30 %. Ve venkovských obcích Jihomoravského kraje žije 336 tisíc obyvatel. V první polovině 90. let počet obyvatel v obcích do 2 000 obyvatel mírně klesal. Od druhé poloviny 90. let obyvatelstva ve venkovských obcích mírně přibývá (růst 2 % v letech 1996 až 2004) oproti celému JMK, který zaznamenal pokles o 2 %. Vylidňováni tak není obecným problémem venkova, ale spíše ohrožením vybraných území. Pozitivní vývoj počtu obyvatel se projevuje zejména ve venkovských obcích soustředěných v okolí větších měst, zřetelně se uplatňuje vliv Brna. Je to způsobeno především suburbanizačními trendy. Intenzita suburbanizačních jevů závisí na dopravní dostupnosti obce a projevuje se často značně selektivně.

Dnes již jen malá část obyvatel venkova pracuje v zemědělství (cca desetina až třetina ekonomicky aktivních v jednotlivých obcích). Na venkově pracuje značný podíl ekonomicky aktivních obyvatel ve službách, průmyslových provozech a řemeslných dílnách, nebo v závislosti na dopravní obslužnosti vyjíždí za prací do měst. Hlavním sektorem zaměstnanosti ve venkovských obcích je průmysl s 36,3 % pracujícího obyvatelstva. Sektor služeb zaměstnává 32 % pracujících venkova. S rostoucí velikosti obce a se zlepšující se dopravní polohou klesá podíl zaměstnaných v zemědělství a roste podíl zaměstnaných ve službách. Nezaměstnanost ve venkovském prostoru je silně ovlivněna dopravní polohou obce, tedy obtížností dojížďky. Nejhorší situace byla v únoru 2009 v některých venkovských obcích okresu Znojmo.

Pro Jihomoravský kraj je typické vyšší zastoupení větších venkovských obcí než odpovídá průměru Česka. Méně než 200 obyvatel má 17 % obcí kraje, ale 25 % obcí Česka. Méně než 500 obyvatel má 47 % obyvatel kraje a 57 % obyvatel celého státu. V Jihomoravském kraji se nachází 14 % venkovských obcí v zázemí měst (brána města nad 10 tis. obyvatel), 16 % obcí má velmi dobrou polohu, poloha 43 % venkovských obcí je velmi špatná.

Tab. 1 Velikostní struktura venkovských obcí Jihomoravského kraje

Počet obyvatel	1 000 – 4 999	500 - 999	200 - 499	méně než 200
Počet obcí	155	180	199	116

Pramen: www.czso.cz

Nejvýznamnějším výrobním odvětvím kraje je průmysl. Dominantním odvětvím ekonomiky Jihomoravského kraje je zpracovatelský průmysl. Nejvýznamnější pozici v regionu má strojírenství, zvláště energetika a elektrotechnika. Následuje textilní výroba, která je však v dlouhodobé recesi. Určitou důležitost má také potravinářský, chemický a farmaceutický průmysl, sklářství, keramika a dřevozpracující průmysl. Změny ve struktuře průmyslové výroby znamenaly na jedné straně snížení negativních environmentálních vlivů na krajinu, na straně druhé zábor relativně rozsáhlých ploch území pro nové průmyslové zóny.

Pro pozici zemědělství nejen v ekonomice kraje má značný význam skutečnost, že kraj má značný podíl zemědělské půdy na celkové výměře území, který překračuje 60 %. Také podíl orné půdy 50,9 % výměry území v Jihomoravském kraji (ČR 39,0%) má zásadní význam pro změny krajiny. Vedle standardní zemědělské prvovýroby se kraj v porovnání s ostatními regiony ČR vyznačuje důležitými

obory speciální produkce, především ovocnářství a vinařství. Podružná není ani produkce ryb. Naopak v posledních letech došlo k velkému poklesu živočišné výroby, zejména chovu skotu.

Současné trendy v oblasti hospodářského rozvoje

Podnikatelská aktivita je celkově vyšší ve městech (180 podnikatelů na 1000 obyvatel v roce 2001) než ve venkovských obcích (143 podnikatelů), což souvisí s koncentrací obyvatel a služeb, které lidi potřebují. Existují však venkovské obce s nadprůměrnou podnikatelskou aktivitou. Podnikatelská aktivita ve venkovských obcích závisí na jejich poloze: je vyšší v obcích s dobrou polohou a zejména v blízkosti větších měst, které využívají podnikatelské příležitosti v těchto městech, a současně je podnikatelská aktivita vyšší v dostatečně velkých obcích v periferní poloze, kde je konkurence nabídky služeb ve městech nízká z důvodu jejich odlehlosti. V Jihomoravském kraji roste podnikatelská aktivita s rostoucím počtem obyvatel ve venkovských obcích.

Jihomoravský kraj zaujímá v České republice významné místo v zemědělské výrobě. Zemědělství je svojí biologickou podstatou nosným a stabilizujícím prvkem venkovského prostoru a musí v něm hrát klíčovou roli, na kterou jsou napojeny další rozvojové procesy a aktivity. Kromě produkčních jsou významné i mimoprodukční funkce zemědělství, zejména krajinotvorná a environmentální. Na jihovýchodě se jedná o půdu intenzivně využívanou. Vyskytují se zde oblasti řepařská a obilnářská. Severozápadní část je hornatější a převažují zde lesy. ***Specializací zemědělské výroby kraje*** je orientace na ovocnářství a vinohradnictví. Téměř 90 % výměry všech vinic v ČR připadá právě na Jihomoravský kraj (z Jihomoravského kraje téměř 48 % představuje okres Břeclav). V kraji se nachází také více než pětina ovocných sadů celé republiky. Vinohradnictví je rozvinuto v okresech Břeclav, Hodonín a Znojmo.

V Jihomoravském kraji bylo obhospodařováno téměř 363 tisíc hektarů zemědělské půdy (z toho orná půda tvořila 89,6 %), tato plocha představuje více než desetinu rozlohy obhospodařované zemědělské půdy České republiky. Lesní pozemky v Jihomoravském kraji (2,3 tisíc hektarů) představují pouze 0,2% podíl z lesů na území republiky.

Struktura trhu práce

Zaměstnanost

Dnes již jen malá část obyvatel venkova pracuje v zemědělství (cca desetina až třetina ekonomicky aktivních v jednotlivých obcích). Lze předpokládat, že struktura zaměstnanosti na venkově se proměňuje stejným směrem a tempem jako ve městech, ale s časovým zpožděním; na venkově je proto možné očekávat zvyšování zaměstnanosti ve službách, které může být rychlejší než ve městech v případě významnějšího rozvoje cestovního ruchu nebo v případě rozšíření práce doma prostřednictvím internetu. Zaměstnanost v zemědělství, lesnictví a vodním hospodářství (primární sektor) činila v roce 2001 v České republice méně než 5 %. Po velkém poklesu zaměstnanosti na počátku 90. let podíl klesal již jen pozvolna. Hlavním sektorem zaměstnanosti ve venkovských obcích je průmysl s 36,3 % pracujícího obyvatelstva. Sektor služeb zaměstnává 32 % pracujících (města 53,1 %, JMK 45,7 %). S rostoucí velikostí obce a se zlepšující se dopravní polohou klesá podíl zaměstnaných v zemědělství a roste podíl zaměstnaných ve službách. Ve vyjížďce za prací jsou veliké rozdíly mezi městem a venkovským prostorem. Rozdíl v podílu vyjíždějících pracujících činí

40 – 50 %. Je to dáno tím, že intenzita vyjížďky těsně souvisí s populační velikostí obce. Ve městech se také koncentruje většina ekonomických aktivit a tím i pracovních míst. Podíl vyjíždějících pracujících z venkovských obcí činí 73,7 % (města 23,1 %, JMK 42 %). Počet pracovníků v zemědělství v Jihomoravském kraji se v roce 2007 proti předchozím rokům zvýšil. Podle šetření se v říjnu 2006 až září 2007 touto činností zabývalo téměř 34 tisíc osob, což je v porovnání s ostatními kraji největší počet. Z věkové struktury pracovníků je patrné, že uplatnění v tomto odvětví nachází z větší části osoby středního a vyššího věku, protože nejčetnější skupinou jsou osoby ve věku 45 až 54 let (26,8 %) a dále pak čtvrtina osob je ve stáří 55 až 64 let. K září 2007 podnikalo v JMK v zemědělství téměř 8,2 tisíc subjektů. Na tomto počtu se podniky fyzických osob podílí 94,9% z nich pak nadpoloviční většinou (4,4 tisíce) představují zemědělští podnikatelé a samostatně hospodařící rolníci. Ze 416 podniků právnických osob je 239 společností s ručením omezeným, 102 akciových společností a 61 družstev. Z celkového počtu zemědělských subjektů se věnuje ekologickému zemědělství 52 podniků, z nich 31 provozuje výhradně ekologické zemědělství.

Nejvyšší počet zemědělských podniků hospodaří v okrese Břeclav a Hodonín, 2867 resp. 2148 podniků představuje celkem 35,1% resp. 26,3% z krajského počtu hospodařících subjektů. Naproti tomu v okrese Vyškov (231) a Brno-město (227) hospodaří shodně pouze 2,8 % z krajského počtu podniků.

Tab. 2 Hospodařící subjekty v zemědělství v Jihomoravském kraji podle práv

	Hospodařící subjekty celkem	v tom podle právní formy					
		podniky fyzických osob	z toho zemědělští podnikatelé a SHR[1)]	podniky právnických osob	z toho		
					společnost s r.o.	akciové společnosti	družstva
Jihomoravský kraj	8 165	7 749	4 392	416	239	102	61
v tom okres:							
Blansko	407	376	258	31	14	11	6
Brno-město	227	203	134	24	15	6	2
Brno-venkov	1 044	977	642	67	35	15	15
Břeclav	2 867	2 752	1 497	115	75	23	12
Hodonín	2 148	2 086	1 123	62	32	24	2
Vyškov	231	206	177	25	11	8	6
Znojmo	1 241	1 149	561	92	57	15	18

[1)] samostatně hospodařící rolník

Pramen: www.czso.cz

Malé a střední podniky v regionálním podnikatelském prostředí

Z hlediska počtu subjektů evidovaných v Jihomoravském kraji představují malé a střední podniky více než 99 % subjektů. Ovšem podíl zaměstnanců těchto podniků na celkové zaměstnanosti v kraji ke konci roku 2006, ale představuje jen 71,6 % – zaměstnanost v malých a středních podnicích je zkonstruována jako součet počtu zaměstnanců v podnicích, které mají podle registru ekonomických subjektů od 1 do 249 zaměstnanců, osob pracujících na vlastní účet (tzn. bez zaměstnanců) a pracujících rodinných příslušníků podle výsledků Výběrového šetření pracovních sil. Větší firmy se zabývají hlavně zemědělstvím, lesnictvím, průmyslem a obchodem s potravinami.

WP3:

Analýza Programu rozvoje kraje se soustředila na různé ekonomické sektory a na to, jak se tyto programy vypořádaly s globálním environmentálním diskurzem.

V rámci sektoru zemědělství se zjišťovalo, jak se jednotlivé programy vypořádávají s ekologickým a extensivním zemědělstvím a ochranou krajiny. Ekologické zemědělství není v žádném programu řešeno. Problematika extenzivního zemědělství je v obou programech obsažena rovnoměrně. Ochrana a tvorba krajiny v kontextu zemědělské výroby je řešena nedostatečně. Ochraně a tvorbě krajiny je věnováno v obou případech několik samostatných opatření, bohužel bez přímé vazby na zemědělství. V aktuálním programu je do opatření zemědělského charakteru tato problematika okrajově promítnuta.

V sektoru lesnictví se pozornost soustředila na udržitelné lesní hospodářství. Vývoj v této problematice lze hodnotit jako jednoznačně pozitivní zejména vzhledem k tomu, že lesní hospodářství má v Jihomoravském kraji od roku 2009 svoji koncepci, která zohledňuje principy ekosystémového přístupu. Z hlediska zalesňování nelze hovořit o zcela pozitivním trendu. Programy počítají se zvýšením výměr lesních pozemků, avšak již zde nejsou obsažena konkrétní opatření.

Ani jedna verze programu, ani Strategie rozvoje cestovního ruchu Jihomoravského kraje se v sektoru turismu příliš nezaměřují na rozvoj eko- či agroturistiky. Cykloturistice se oba programy věnují v podstatě srovnatelně. Pozitivní trend lze zaznamenat v rozpracované koncepci rozvoje cyklostezek. Pěší turistice se programy věnují pouze ve smyslu údržby, obnovy a tvorby stezek. Vodní ani lázeňská turistika nejsou řešeny.

Problematika obnovitelných zdrojů energie byla zejména v předchozí verzi programu řešena precizně. V současné době jsou obnovitelné zdroje energie řešeny jak v programu, tak i ve Strategii rozvoje Jihomoravského kraje. Významně je posílena problematika biomasy, avšak větrná ani solární energie nejsou v dokumentech řešeny.

Ochranou a změnou klimatu se programy přímo nezabývají, ale tato témata jsou rozpracována v řadě samostatných koncepcí kraje. Problematika kvality ovzduší je v současné době řešena jen okrajově. Znečištěním a nedostatkem vody se oba programy zabývají srovnatelně. V aktuální verzi však chybí opatření zaměřené na odstranění eutrofních vod. Povrchně je řešena problematika odpadů a odkazuje se na program odpadového hospodářství kraje. Dostatečný prostor je v aktuálním programu věnován tématu záboru půdy a jeho regulace. V současné verzi programu chybí problematika ochrany půdy a eroze půdy. Přitom v kraji kromě vodní eroze se objevuje i větrná. Téma ochrany druhů je nedostatečně řešena. Měla by být součástí programu rozvoje kraje a měla by být specifikována jednotlivá opatření.

V rámci mediální analýzy se prvním kroku zjišťovalo, která tištěná média píší o environmentálních tématech. Z celostátních deníků s regionální mutací to jsou Mladá fronta DNES (Mafra, a.s.), Právo (Borgis, a.s.) a Lidové noviny, a.s. Aktuální informace z obcí daného regionu přinášejí regionální jihomoravské deníky (vydavatel Vltava-Labe-Press, a.s.) - Brněnský deník Rovnost, Blanenský deník, Břeclavský deník, Hodonínský deník, Vyškovský deník a Znojemský deník. Tyto deníky byly podrobeny detailní mediální analýze dle zadaných klíčových slov. Mezi regionální týdeníky patří Moravský Jih, Naše Slovácko, Znojemsko, Blanensko a Boskovicko. Tato média se zaměřují na přírodní a kulturní hodnoty regionu, společenský život a pořádané akce v regionu. Zdarma je dostupný celostátní týdeník s regionálním dosahem Sedmička (vydavatel MF, od r. 2009). Tento týdeník má například mutace pro Brno a Vyškov, Hodonín a Břeclav. Zajistit informovanost obyvatel o aktuálním dění v kraji má měsíčník Listy jižní Moravy (zadavatel Jihomoravský kraj). Měsíčník Brněnský METROPOLITAN přináší informace občanům statutárního města Brna. Dvakrát za rok je vydáván a zdarma distribuován obecním úřadům a školám časopis pro ekologickou výchovu a osvětu

Jihomoravské Ekolisty. Šestkrát za rok je vydáván časopis Veronica (vydává Regionální sdružení ČSOP Brno a Ekologický institut Veronica). Tento časopis je zaměřen na problematiku ochrany přírody a krajiny, ekologické poradenství a aktivity nevládních neziskových organizací.

Z mediální analýzy provedené v regionálních denících a časopisech vyplynulo, že se věnují nejčastěji tématům souvisejících s regionem. Nejčastěji se zde píše o problematice ochrany přírody a krajiny, o rekreaci a turismu, o obnovitelných zdrojích energie a o problematice nakládání s odpady. Častým námětem jsou dopady povodní a vichřic, málo se píše o dříve běžně se objevujícím znečištění ovzduší. Zprávy o konkrétních tématech prezentují regionální noviny poměrně objektivně, avšak často zjednodušeně. Prostor pro vyjádření obvykle dostávají obě strany. Pravidelný čtenář si může poměrně snadno utvořit na diskutovaný problém svůj názor.

Pracovní balík WP 3 se má v Jihomoravském kraji soustředit zejména na problematiku lesnictví. Ve srovnání s ostatními kraji České republiky má Jihomoravský jednu z nejnižších lesnatostí, 28 %. Rozloha lesů se od druhé poloviny 20. století neustále zvyšuje a to zejména zalesňováním nevyužívaných zemědělských půd. Na území Jihomoravského kraje nalezneme sedm přírodních lesních oblastí (část Českomoravské vrchoviny, část Drahanské vrchoviny, část Českomoravského mezihoří, část Předhoří Českomoravské vrchoviny, část Hornomoravského úvalu, část Středomoravských Karpat a část Bílých Karpat). Rozhodující podíl lesů (72 %) je ve vlastnictví státu (Lesy České republiky, s. p., Vojenské lesy a statky, s. p., Národní park Podyjí, Mendelova zemědělská a lesnická univerzita Brno), obcím patří 12 % lesů a soukromí vlastníci obhospodařují 16 % lesů.

Podle převažujících funkcí (ve smyslu kategorizace lesů určené zákonem č. 289/1995 Sb.) je v kraji 68 % lesů hospodářských, 30 % lesů zvláštního určení a 2 % lesů ochranných. Deset procent lesů se nachází ve zvláště chráněných územích. Významným krajinnotvorným fenoménem jsou v zemědělské krajině ochranné lesní pásy – větrolamy. Jejich celková výměra tvoří 1 200 ha. Z hlediska druhové skladby je plošné zastoupení jehličnatých (50,5 %) a listnatých (49,5 %) dřevin prakticky vyrovnané. Zastoupení listnatých dřevin však výrazně převyšuje průměr České republiky. Většina lesních porostů je stejnověká. Průměrný věk porostů v kraji je 64,2 let. Průměrné zakmenění lesů v Jihomoravském kraji činí 0,92 plného zakmenění. Průměrná zásoba jehličnatého dříví v Jihomoravském kraji činí 286,2 m^3/ha, což celkem činí 27 931 408 m^3. Průměrná zásoba listnatého dříví je 194,7 m3/ha, což celkem činí 18 956 670 m^3. Ročně se v kraji vytěží okolo 1,1 mil. m^3 dříví. Více než polovina tohoto množství se exportuje v surovém stavu nebo v polotovarech.

Rozvojem lesů v Jihomoravském kraji se zabývá Program rozvoje lesního hospodářství Jihomoravského kraje (2009). Principem tohoto programu je obhospodařování lesů trvale udržitelným způsobem.

Jihomoravský kraj patří v rámci ČR k regionům s velmi vysokým zastoupením přírodních hodnot. V kraji se z velkoplošných chráněných území nachází 1 národní park (NP) - Podyjí a 3 chráněné krajinné oblasti (CHKO) - Moravský Kras, Pálava a Bílé Karpaty (menší část). Na území Jihomoravského kraje byly zřízeny 2 biosférické rezervace UNESCO (Dolní Morava, Bílé Karpaty). Bylo zde vymezeno mimořádně vysoké množství maloplošných chráněných území (224). Na území kraje bylo vyhlášeno 175 evropsky významných lokalit (EVL) a 7 ptačích oblasti soustavy NATURA 2000. Na základě novelizace pak bylo doplněno dalších 12 EVL. Rovněž zde bylo vyhlášeno 20 přírodních parků. Velké množství již vyhlášených významných krajinných prvků ze zákona (VKP) je nedílnou součástí poměrně hustého územního systému ekologické stability (ÚSES) jak na regionální, tak lokální úrovni.

Obr. 8 Chráněná území Jihomoravského kraje

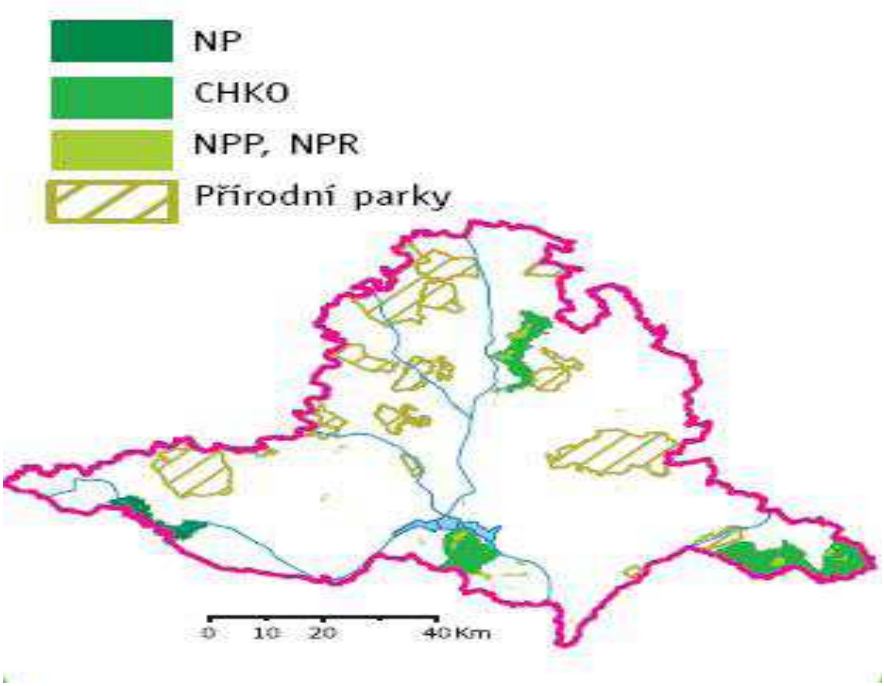

Tab. 3 Chráněná území Jihomorvaského kraje

Vybrané údaje za Jihomoravský kraj - *chráněná území*

(údaje v územní struktuře daného roku)

Pramen: Agentura ochrany přírody a krajiny

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Počet chráněných území									
národní parky	1	1	1	1	1	1	1	1	1
chráněné krajinné oblasti	3	3	3	3	3	3	3	3	3
maloplošná chráněná území	251	258	275	276	277	278	279	281	282
z toho národní přírodní památky	12	12	12	12	13	13	13	13	13
národní přírodní rezervace	17	17	17	17	17	18	18	18	18
Rozloha chráněných území (ha)									
národní parky[1)]	.	.	.	.	6 251	6 251	6 259	6 259	6 259
chráněné krajinné oblasti[1)]	.	.	.	.	35 442	35 442	35 405	35 512	35 512
maloplošná chráněná území[2)]	7 959	7 993	8 042	8 116	8 224	8 293	8 310	8 476	8 278
z toho národní přírodní památky	330	330	330	330	361	343	357	357	357
národní přírodní rezervace	2 648	2 648	2 648	2 648	2 726	2 812	2 811	2 809	2 588

[1)] rozloha podle GIS

[2)] rozloha podle vyhlášek

Pramen: www.czso.cz

ZÁVĚR

Projekt je vypsán na roky 2009-2011. Oba pracovní balíky, na kterých pracuje MZLU se nacházejí na konci fáze jedna. V rámci pracovního balíku WP1 byl proveden průzkum dostupnosti hospodářských dat pro kraj, literární rešerše dostupné české literatury a případová studie Jihomoravského kraje. Problém byl shledán v tom, že naše obce v porovnání s ostatními zeměmi co do velikosti odpovídají spíše mikroregionům v ostatních zemích. Dále by měla být všechna shromážděná porovnatelná v delší časové ose přibližně za poslední 15leté období, ale reálnější je získání dat za posledních 9 (max. 10) let. Databáze jednotlivých států nejsou srovnatelné s našimi databázemi, jak co se týká metodik, velikosti územních jednotek, ale také srovnatelnosti časových údajů. Tyto vzniklé problémy se budou muset ještě dořešit s koordinátory.

Hospodářská restrukturalizace tohoto regionu byla založena na technologickém pokroku a na transformaci z centrální plánované na tržní ekonomiku. Primární sektor byl transformován pod tlakem konkurence ze západní Evropy a pod tlakem levných výrobků z rozvojových zemí, které mají levnou pracovní sílu. Roste produktivita práce v důsledku nových technologií, což má za následek pokles lidí zaměstnaných v tomto sektoru. V sekundárním sektoru, byly některé průmyslové závody zrušeny vzhledem k nízké konkurenceschopnosti nebo neúspěšné privatizaci. Produktivita práce stoupá, ale snižuje se počet zaměstnanců. Terciární sektor se vyvíjí velmi rychle ve většině oborů. Důraz je kladen na vzdělání, zdravotnictví, sociální služby a turistiku.

U pracovního balíku nyní probíhá druhá fáze projektu, která se zabývá studií podnikové sítě ve venkovských oblastech regionu v návaznosti na integraci lokálních subjektů do regionálních a globálních sítí. Proběhne dotazníkový průzkum nejprve rozesláním emailu přibližně do 50 firem. Poté bude probíhat setkání face-to-face se zástupci malých a středních firem (10- 49 zaměstnanců). Zaměříme se na nejen na zemědělské podniky, farmy „tzv.agro-podnikání“. Průzkum bude proveden alespoň v 5 různých odvětvích (zemědělství, rybolov, lesnictví, stavebnictví, výroba, energie, služby, cestovní ruch atd.) a zde by měl být pro každé odvětví proveden průzkum asi u 4 firem. Snahou je určení rovnováhy mezi tzv. „tradičními“ a novými odvětvími, která by měla být nalezena ve venkovských regionech. Nyní Nordregio připravuje první návrh emailu průzkumu pro WP1 a partnery, který by měl být vyhotoven do konce listopadu 2009. Do konce prosince proběhnou komentáře a modifikace k dotazníkům z naší strany. Následovat bude vyhotovení seznamu adresátů s emailovými kontakty a zaslání dotazníků v národním jazyce. Dotazník by měl zahrnovat dvě hlavní části, jedna bude popisovat samotný podnik a druhá obchodní partnery.

Na základě dokumentární analýzy provedené v rámci pracovního balíku WP3 bylo zjištěno, že se Programy rozvoje kraje evironmentálními dopady zemědělství zabývají jen minimálně. Problematice lesnictví se programy věnují důkladněji, zejména s ohledem na existující Program rozvoje lesního hospodářství Jihomoravského kraje. Kraj se ve svých strategických dokumentech, které se dotýkají turismu a soustředí především na pěší a cykloturistiku, rozvoji eko- a agroturistiky se prakticky nevěnují. Obnovitelné zdroje energie jsou rozvojových programech Jihomoravského kraje řešeny poměrně důkladně. Energetika je v rozvojových programech. V řadě samostatných koncepcí kraje se objevuje problematika ochrany a změny klimatu. Naopak kvalita ovzduší ustupuje do pozadí. Ochraně půdy i druhů se programy věnují nedostatečně.

Z mediální analýzy vyplynulo, že Jihomoravský kraj je poměrně dostatečně zásoben tištěnými médii, která píší o různých environmentálních tématech. Regionální deníky se často věnují lokálním tématům. Nejčastěji se zde píše o problematice ochrany přírody a krajiny, o rekreaci a turismu, o obnovitelných zdrojích energie a o problematice nakládání s odpady.

LITERATURA

Oficiální stránky Český statistický úřad [online].[cit.15.června 2009]. Dostupné na WWW: <http://www.czso.cz/>.

Oficiální stránky Český statistický úřad Jihomoravský kraj [online].[cit.2.května 2009]. Dostupné na WWW: <http://www.brno.czso.cz/>.

Oficiální stránky Portál Jihomoravského kraje [online].[cit. 15.května 2009]. Dostupné na WWW: <http://www.kr-jihomoravsky.cz/>.

Oficiální stránky Regionální informační servis [online].[cit. 5.srpna 2009]. Dostupné na WWW: <http://www.risy.cz/okresy_jihomoravsky_kraj>.

Oficiální stránky DERREG [online].[cit. 15.října 2009]. Dostupné na WWW: <http://www.derreg.eu/>.

Oficiální stránky Blanenský deník [online].[cit. 22.července 2009]. Dostupné na WWW: <http://blanensky.denik.cz/>.

Oficiální stránky Hodonínský deník [online].[cit. 25.července 2009]. Dostupné na WWW: <http://hodoninsky.denik.cz/>.

Oficiální stránky Břeclavský deník [online].[cit. 27.července 2009]. Dostupné na WWW: <http://breclavsky.denik.cz/>.

Oficiální stránky Vyškovský deník [online].[cit. 2.srpna 2009]. Dostupné na WWW: <http://vyskovsky.denik.cz/>.

Oficiální stránky Znojemský deník [online].[cit. 10.srpna 2009]. Dostupné na WWW: <http://znojemsky.denik.cz/>.

Oficiální stránky Brněnský deník [online].[cit. 25.srpna 2009]. Dostupné na WWW: <http://brnensky.denik.cz/>.

Oficiální stránky GaREP (Společnost pro regionální ekonomické poradenství) [online].[cit. 9.října 2009]. Dostupné na WWW: <http://www.garep.cz/index.html>.

Publikace DERREG:

DERREG; Work programme/Topic: Regional development challenges in an evolving international kontext; Dr. Michael Woods, Aberystwyth University, 2009

DERREG; WP5: Synthesis and Contextualisation of Research and Development of an Interpretative Model; Literature Review and Conceptual Framework, Dr. Michael Woods, Aberystwyth University, 2009